

TÜRKİYE'DE DERİ SANAYİSİNİN MEKÂNSAL DAĞILIŞI¹

Spatial Distribution of The Leather Industry in Turkey

Hüsniye DOLDUR²

Murat KARTAL

*İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Coğrafya Bölümü İstanbul-TÜRKİYE*

*hdoldur@istanbul.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3984-7298*

*mrtkartal79@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3398-5427*

*(Teslim: 29 Nisan 2022; Düzeltme: 20 Mayıs 2022; Kabul: 28 Mayıs 2022)
(Received: April 29, 2022; Revised: May 20, 2022; Accepted: May 28, 2022)*

Abstract

The origin of leather activities in Turkey as a traditional craft goes back to the periods of Seljukian and Ottoman. Mostly performed in İstanbul in early years of the Republic, these activities have also developed in the cities such as İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu and Denizli after 1950s. Today, looking at the geographical distribution of the leather industry in Turkey, we notice that while a large part of it is located in the Marmara and Aegean regions with powerful transportation utilities and wide marketing opportunities, a smaller part of it is in the regions of Central Anatolia, Mediterranean and Black Sea with poor transportation utilities and marketing opportunities. Various factors such as market, transportation, workforce, capital, energy resources, personal decisions, governmental policies and urbanizations all have played roles in the formation of this pattern of spatial distribution. The objective of this study is to determine geographical distribution of the leather industry activities in Turkey and examine the factors which have been effective in this distribution. A variety of geographical methods and techniques (in addition to literature studies, surveys, interviews, etc., field studies and factory visits were also carried out) have been used to identify the factors which have been influential in finding location for the leather industry and associated activities.

Keywords: Turkey; leather industry; import; export

Öz

Türkiye'de dericilik faaliyetlerinin kökeni geleneksel bir zanaat kolu olarak Selçuklu ve Osmanlı Dönemi'ne kadar gitmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ağırlıklı olarak İstanbul'da yürütülen faaliyetler, 1950'den sonra İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu ve Denizli gibi şehirlerde de gelişmiştir. Günümüzde Türkiye'de deri sanayinin coğrafi dağılışı incelendiğinde, faaliyetlerin büyük bölümünün güçlü ulaşım altyapısı ve geniş pazar olanaklarına sahip Marmara ve Ege bölgelerinde, daha küçük bölümünün ise ulaşım alt yapısı ve pazar olanakları açısından zayıf olan İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde yer aldıkları görülmüştür. Bu mekânsal dağılışı kalıbının oluşmasında; pazar, ulaşım, işgücü, sermaye, enerji kaynakları, kişisel kararlar, devlet politikaları ve şehirleşme gibi çeşitli faktörlerin etkisi olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de deri sanayi faaliyetlerinin coğrafi dağılışı belirlemek ve bu dağılışı etki eden faktörleri incelemektir. "Deri sanayi ve bağlantılı faaliyetlerin yer seçiminde etkili olan faktörleri belirlemede, literatür çalışması, anket, mülakat yanında, arazi çalışmalarını ve fabrika ziyaretlerini de içeren çeşitli coğrafi yöntem ve teknikler kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye; deri sanayi; ithalat; ihracat

¹ Bu makale, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı'nda 2021 yılında tamamlanan "Türkiye'de tabii deri sanayisinin coğrafi dağılışı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

² Sorumlu Yazar/ Corresponding author

1. GİRİŞ

Deri insanoglunun ilkcağlardan beri günlük yaşamında çeşitli amaçlar için kullandığı materyallerden biri olmuştur. Başlangıçta en doğal haliyle kullanılan deri, sonraki dönemlerde geliştirilen çeşitli yöntemlerle (bitkisel tabaklama) işlemden geçirilerek kullanılmaya başlanmıştır. Böylece başlayan dericilik faaliyeti bir zanaat kolu olarak pek çok medeniyet tarafından geliştirilmiş ve deri, giysi dışında günlük yaşamın diğer alanlarında da kullanılmıştır. 18. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi yarattığı teknolojik yeniliklerle diğer alanlarda olduğu gibi dericilik faaliyetlerinin de gelişmesini sağlamıştır. Sanayi devriminin getirdiği teknolojik yeniliklerle dericilik faaliyetlerinde muazzam değişiklikler meydana gelmiş, daha önce ağırlıklı olarak insan gücüne dayanan deri imalatı, çeşitli deri makinaları, kimyasal tabaklama yöntemleri ve dikiş makinalarının icadıyla büyük bir dönüşüm yaşamıştır.

Deri üretiminin bir sanayi kolu halini alması 19. yüzyılın ortalarında İngiltere’de gerçekleşmiştir. İngiltere’nin ardından Fransa ve ABD’de gelişen deri sanayi, daha sonra diğer Avrupa ülkelerinde de geliştirilmiştir. Örneğin Almanya ve İtalya’da siyasi birliğin 1880’lerde sağlanmasının ardından deri işleme tesisleri açılarak deri sanayinin gelişimi desteklenmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2016). 19. yüzyıl sonuna gelindiğinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika deri sanayisinin dünyadaki ana merkezleri olmuştur. Zamanla İtalya ve Almanya’nın da dericilik alanında gösterdikleri gelişmelerle deri sanayisi, küresel ölçekte üretim yapan sanayi kollarından biri olmuştur (URL 1).

Sanayi devriminin yarattığı teknolojik gelişmelere ulaşım (demiryolları ve karayollarının yaygınlaşması, deniz ve havayollarındaki gelişmelerle) alanında yaşanan muazzam gelişmeler de eklenince imalat süreci tamamlanan mamul deriler çok daha kısa sürelerde ve daha büyük miktarlarda uzak mesafelere taşınabilmektedir. Bu gelişmelere ülkeler arasındaki uluslararası ticareti arttıran anlaşmaların da eklenmesiyle küresel deri ticaretinde muazzam artışlar yaşanmıştır (Ateş, 2008).

Deri sanayisinin ortaya çıkması ve gelişmesinde büyük katkıları olan İngiltere, Fransa, ABD ve Almanya gibi Batılı ülkelerin 1980’lerden itibaren deri işleme sektöründen çekilerek, kâr oranı çok daha yüksek olan deri makinaları, deri kimyasalları ve deri konfeksiyon ürünlerinin imalatına yoğunlaşmalarıyla, 1980’lerden itibaren deri üretim sanayisinin ana merkezi Avrupa ve ABD’den Asya kıtasına kaymıştır (Riello, 2002). Burada Çin, Hindistan, Pakistan, Endonezya ve Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler

dünyanın önemli deri üretim merkezleri haline gelmişlerdir. Bu ülkelerden Çin, 1990’larda tek başına küresel pazarlardaki en büyük üretici ve ihracatçı ülke konumuna erişmiştir (UNIDO, 2006).

Türkiye’de dericilik faaliyetleri her ne kadar 1980’ler sonrasında önemli gelişmeler kaydeden bir sektör olsa da, geleneksel bir zanaat kolu olarak tarihi Selçuklulara kadar dayanmaktadır (Mater ve Gönençgil, 1995). Selçuklulardan sonra Osmanlı Dönemi’nde de dericilik hem ordunun hem de halkın ihtiyaçlarını karşılayan önemli bir imalat faaliyeti olarak geliştirilmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında dericilik faaliyetleri Osmanlıdan devralınan yıkık dökük deri kuruluşlarıyla sürdürülmüştür (Semiz ve Toplu, 2019). 1960’lara kadar basit tekniklerle sürdürülen dericilik faaliyetleri, 1960 sonrasında uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları kapsamında bir sanayi kolu olarak geliştirilmiştir. 1980’e kadar daha çok iç pazara yönelik olarak yapılan üretim, 1980 sonrasında dış pazarlara yönelik olarak da sürdürülmüştür. Türkiye’nin dış pazarlara yönelmesinde 1980 sonrası Batı Avrupa ülkeleri ve ABD’nin deri tabaklama sektörden çekilmelerinin etkisi olmuştur. Batılı ülkelerin deri üretim sektöründen çekilmeleri Türkiye için bir fırsat olmuş ve Türkiye üretimden çekilen bu ülkelerin ihtiyaç duyduğu ham derileri üreterek küresel pazarda yer almıştır. 1983’te uygulamaya konulan “İmalat Sanayii Yönetmeliği” sayesinde ise deri kuruluşları ihtiyaç duydukları ham deriyi yabancı pazarlardan ithal etme şansını elde ederek uluslararası pazarda daha iyi rekabet edebilme şansını yakalamıştır (DPT, 2000: 14). Bu gelişmeler Türkiye’de deri sanayi faaliyetlerinin yaygınlaşmasına neden olmuş İstanbul, İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu, Denizli ve Isparta deri sanayinin önemli merkezleri haline gelmişlerdir (DPT, 1991).

Türkiye deri sanayisinin ana ihraç pazarlarını ağırlıklı olarak Avrupa ve Rusya oluştursa da, yakın yıllarda Ortadoğu (Irak ve Suudi Arabistan), Kuzey Afrika (Fas, Cezayir ve Tunus) ve Uzakdoğu (Japonya, Güney Kore ve Hong Kong) ülkeleri de önemli ihraç pazarları haline gelmiştir (Ticaret Bakanlığı, 2019). Türkiye’den küresel pazarlara ihraç edilen deri mamuller arasında % 57’lik payla deri ayakkabı ilk sırada yer almaktadır. Onu % 20,7’lik payla saraciyelik (deri eşya) ürünler ve % 9,8’lik payla postlar ve kürkler izlemektedir (Ticaret Bakanlığı, 2020). Deri sanayisi, Türkiye ekonomisine sağladığı büyük miktarda döviz girdisiyle bir yandan ekonominin önemli dengeleyici sektörlerden biri olurken, diğer yandan yarattığı iş olanaklarıyla istihdama katkı sağlamaktadır. 2019 yılı TÜİK verilerine göre Türkiye’de deri sanayi sektöründe

9.627 tesis faaliyet göstermekte ve 89.326 kişiye istihdam sağlanmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2020). Türkiye İhracatçılar Meclisi'nin sektörel bazdaki ihracat rakamlarına göre deri sanayi ihracatı (2020 yılında 1.333.274 milyar dolar) hazır giyim (konfeksiyon) sektörüyle birlikte ülke ekonomisine en fazla girdi sağlayan *ikinci büyük sektör* (otomotiv sektöründen sonra) durumundadır (TİM, 2020).

Türkiye'de faaliyet gösteren deri kuruluşlarının coğrafi dağılımları incelendiğinde bu kuruluşlarının büyük bölümünün güçlü ulaşım altyapısı ve geniş pazar olanaklarına sahip Marmara ve Ege bölgelerinde yer aldıkları görülmektedir. Az sayıdaki tesislerin ise ulaşım alt yapısı ve pazar olanakları açısından daha zayıf olan İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde yer aldıkları görülmüştür.

Türkiye ekonomisine önemli katkısı olan deri sanayi ile ilgili çok farklı alanlarda araştırmalar (Schnitzer, 1935; Tümertekin, 1957; Morgan, 1983; Leonard, 1988; Akengin, 1994; Mater ve Göneçgil, 1995; Güler, 1995; Tatenhove, 2000; Riello, 2002; Özdemir, 2007; Yusubov, 2007; Ateş, 2008; Doğan, 2013; Südaş ve Mutluer, 2013; Koizhaiganova vd., 2015; Şahin vd., 2016; Corradini vd. 2016; Semiz ve Toplu, 2019; Kahraman, 2019) yapılmış ve yayınlanmış olsa da deri sanayinin dağılışı ile coğrafi şartlar arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların azlığı bu makalenin hazırlanmasını teşvik etmiştir.

2. VERİ VE YÖNTEM

Türkiye'deki deri sanayinin mekânsal dağılışı ve başlıca özelliklerini ele alan bu çalışma literatür analizi, alan çalışması ve gözleme dayalı olarak tasarlanmıştır. Deri sanayi ve bunlarla bağlantılı olan tesisler lokasyonlarına göre haritalandırılarak coğrafi dağılımları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Konuyla ilgili olarak monografik kaynaklar (tezler, kitaplar, makaleler vb.), yerli ve yabancı gazete arşivleri, elektronik belge kaynakları, deri kuruluşları ve kamu kurumlarının raporları gibi çeşitli kaynaklardan yararlanılmıştır.

Türkiye'de ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşan deri sanayi tesislerinin kuruluş yeri seçiminde hangi faktörlerin etkili olduğu ve tesislerin çevre üzerinde yarattıkları değişimler arazi çalışmaları ve fabrika gezileri yapılarak incelenmiştir. Arazi çalışmaları kapsamında Türkiye'deki tüm deri organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve bağımsız kuruluşlardan oluşan toplam 428 adet deri sanayi kuruluşu ziyaret edilmiştir. Ayrıca deri sanayi kuruluşlarının özelliklerini belirlemeye yönelik anket (444 adet)

çalışması da yapılmıştır. Anketlerde ağırlıklı olarak tesislerin kuruluş yeri seçerken hangi kriterleri göz önünde bulundurdıklarına dair sorular yöneltilmiş ve alınan cevaplar doğrultusunda tesislerin bölgesel dağılımlarında hangi faktörlerin etkili olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Ayrıca anketlerde tesislerin buldukları yerden memnun olup olmadıkları, yaşadıkları sorunlar ve gelecekle ilgili planlamalarına dair sorulara da yer verilmiş ve alınan cevapların değerlendirilmesiyle Türkiye Deri Sanayinin geleceğine dair öngörülerde bulunulmuştur.

3. TÜRKİYEDE DERİ SANAYİSİNİN GELİŞİMİ

Türkiye'de deri sanayisinin gelişimine geçmeden önce deri sanayisinin tanım ve kapsamı hakkında kısaca bilgi vermek uygun olacaktır. Deri sanayi, çeşitli hayvan derilerini bir takım fiziksel ve kimyasal işlemlere tâbi tutarak ham, yarı mamul ve mamul ürünler haline dönüştüren bir sanayi koludur. Bu sanayi kolu derinin çok çeşitli kullanım alanlarıyla bağlantılı olarak bazı alt sektörler ayrılmaktadır. Bu sektörler; **a) Ham Deri İşleme (Tabaklama) Sektörü** (ham deri depolama, kireçleme, kıl giderme, sepilme gibi işlemleri kapsar), **b) Deri Konfeksiyon Sektörü** (ceket, pantolon, manto, palto, etek, mont, pardösü vb. giyim eşyalarının üretimi), **c) Deri Saracıye Sektörü** (çanta, bavul, cüzdan, alet kutusu, kayış, spor ve büro malzemeleri, hediyelik eşya kutuları vb. üretimi) ve **d) Deri Ayakkabı Sektörü** (bot, çizme, terlik, sandalet vb. üretimi) dür.

Türkiye'de deri sanayi her ne kadar 1980'ler sonrasında önemli gelişmeler kaydeden bir sektör olsa da, bu faaliyetin kökeni geleneksel bir zanaat kolu olarak Selçuklulara kadar dayanmaktadır. Selçuklulardan sonra Osmanlı Dönemi'nde de dericilik faaliyetleri hem ordunun hem de halkın ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak geliştirilmiştir. Cumhuriyetinin ilk yıllarında ise dericilik faaliyetleri Osmanlıdan devralınan yıkık dökük deri kuruluşlarıyla devam etti. Bu dönemde İstanbul (Kazlıçeşme Haliç ve Beykoz) başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde faaliyet gösteren küçük ölçekli deri sanayi kuruluşları, ağırlıklı olarak giyim eşyası, ayakkabı ve çeşitli deri mamulleri üretmekteydiler (Tümertekin, 1958; Özgüç, 1986; Doldur, 1993; Doğan, 2013).

Bu durum 1950 yılında kadar sürdü. 1950 sonrasında ise Marshall Planı kapsamında Türkiye'ye yapılan mali yardımların bir kısmı, deri sanayini geliştirmek üzere değerlendirildi. Bu kapsamda Almanya, Fransa ve İngiltere'den deri makinaları satın alındı. Ancak 1954'te yaşanan şiddetli kuraklık hayvan sayılarında dramatik düşümlere neden olunca deri sanayisinde hedeflenen üretim miktarı

yakalanamadı (Yücel, 2015). Tüm olumsuzluklara rağmen 1950’li yıllar boyunca üretim teknolojilerinde bazı yenilikler de yaşandı ve bu sayede dericilik faaliyetleri İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu ve Denizli gibi şehirlerde geliştirildi. 1960’lara kadar deri sanayisini geliştirme adına çeşitli kararlar alınmış olsa da, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar alınan kararların uygulamaya konulmasına engelledi. Dericilik faaliyetlerinin bir sanayi kolu olarak gelişimini sürdürmesi ancak 1960 sonrasında uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planlarıyla gerçekleştirilebilmiştir. Beş yıllık kalkınma planlarında deri sanayisinin geliştirilmesi için alınan kararlarla deri sanayinin gelişimi sürdürülmüştür. Zaman içerisinde ülkenin ekonomik yapısının tarımdan sanayiye evrilmesi ve şehirselleşmenin hız kazanması ile günlük yaşamda deri ürünlerine olan talebin artması da deri sanayisinin geliştirilmesinde etkili olmuştur. 1970’ler boyunca ve daha sonra 1980’ler boyunca deri sanayiye yapılan yatırımlarla Türk deri sanayi, yerel pazarlardaki talebi karşılamanın yanında küresel pazarlara da deri mamulleri ihraç eden bir yapıya kavuşturulmuştur (Doğanay, 2011; Kartal, 2021).

Türk deri sanayini etkileyen en önemli gelişme ise 1980’den itibaren Batı Avrupa ülkeleri (İngiltere, Fransa ve Almanya) ve ABD’nin deri tabaklama sektöründen çekilmeleri olmuştur. Ortaya çıkan boşluğun doldurulması için dünyanın gelişmekte olan bazı ülkeleri (Çin, Hindistan, Pakistan, Endonezya gibi) harekete geçmiştir. Bunlardan biri de Türkiye olmuştur. Türkiye, hızlı hareket ederek kısa sürede aldığı önemli kararlarla deri sanayisinin geliştirilmesinde ihracat odaklı bir politika izlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda alınan kararlardan en önemlisi 1983’te uygulamaya konulan “*İmalat Sanayii Yönetmeliği*” olmuştur. Bu yönetmelikle deri kuruluşları, ihtiyaç duydukları ham derileri yabancı pazarlardan da ithal etmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde deri sanayi üretim teknolojilerinin yenilenmesinin de sağlanmasıyla, Türk deri sanayinin üretim hacmi artırılarak küresel pazarlara giderek artan miktarlarda ihracat yapma kabiliyeti kazandırılmıştır.

1980’li yıllarda deri sanayini ilgilendiren önemli kararlardan biri de bu alanda üretim yapan tesislerin, oluşturulacak organize sanayi bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmeye zorlanmaları olmuştur. Çünkü o yıllarda Türkiye’nin değişik bölgelerinde faaliyet gösteren deri sanayi kuruluşları, üretim sırasında oluşan zararlı kimyasal atıklarını arıtmadan çevreye gelişigüzel bırakmakta, bu durum da başta tarım arazileri ve içme suyu olmak üzere çevre

üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktaydı. Bu olumsuzlukların ortadan kaldırılabilmesi için deri sanayi kuruluşlarının deri organize sanayi bölgelerinde toplanmaları karara bağlanmıştır. Ancak alınan bu karar ülkenin içinde bulunduğu ekonomik darboğazlar sebebiyle ancak 1990’larda uygulamaya koyulabilmiştir. 1990’lar boyunca deri sanayisinin geliştirilmesi için bir yandan deri sanayi kuruluşlarının deri organize sanayi bölgelerinde toplanmaları sağlanırken, diğer yandan da deri üretim mekanizmalarının modernize edilmesi sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde (1994’te) Çevre Bakanlığı ile deri sanayicileri arasında imzalanan “çevre protokolü” sayesinde, deri sanayi alanında faaliyette bulunan işletmelerin en geç 1998’e kadar arıtma sisteminin aktif olduğu bir deri organize sanayi bölgesinde yer almaları ya da kendi arıtma sistemlerini kurmaları istenmiştir. Alınan kararlarla Türk Deri Sanayi daha çevreci bir anlayışla gelişimini sürdürmüştür (T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2016).

1980’li yıllarda Türk Deri Sanayini etkileyen bir diğer önemli gelişme ise Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde yaşanan terör olaylarının etkisidir. Bu dönemde terör nedeniyle bölge çiftçilerine mera ve yayla yasaklarının getirilmiş olması bölgedeki hayvancılık faaliyetine büyük darbe vurmuştur. Bu durum Türkiye’deki canlı hayvan sayılarında dramatik düşüşlerin yaşanmasına neden olmuştur. Hayvan sayısındaki azalmalar da Türk Deri Sanayinin yerli hammadde kaynaklarında sıkıntı yaşanmasına neden olmuştur (Kartal, 2021).

Deri sanayini etkileyen bir diğer önemli gelişme ise 1960’lardan itibaren hızla gelişen teknoloji sayesinde suni deri üretiminin gerçekleştirilmiş olmasıdır. Suni deri üretimi tüm dünya tabii deri üreticisi ülkeleri gibi Türkiye’yi de etkiledi. Tabii deriye göre daha kolay üretilen ve daha ucuz olan suni deri ürünlerin (özellikle saraciye) 1980’lerden itibaren piyasaya sunulması ile tabii ürünlere olan talep azaldı. Bu alanda özellikle Çin’in büyük miktarlarda suni deri mamulleri küresel pazarlara sunması tabii deri ürünlerine olan ilgiyi azalttı (Tatenhove, 2000). 1980’lerde başlayan, 1990’lar ve sonrasında ciddi artışlarla piyasalarda yer alan suni deri ürünler, tüm tabii deri üreticisi ülkelerin üretimlerini olumsuz yönde etkiledi. Türk deri sanayi de bu durumdan olumsuz etkilendi. Sektörde çok sayıda işçi çıkarmalar yanında bazı fabrikalar kapanmak zorunda kaldılar. Türkiye deri sanayisi bu olumsuz etkileri azaltabilmek ve küresel pazarlarda tutunabilmek için, olabildiğince düşük fiyatlarla ve orta kalitedeki tabii deri ürünlerle küresel pazarlarda rekabet etti ve bu sayede sektörde var olmayı sürdürdü (DPT, 2007).

2000'li yıllar deri sanayinin zorlu bir süreçten geçtiği yıllar oldu; 1994 dünya ekonomik krizinin etkileri, 1998 Rusya'da yaşanan ekonomik krizin etkileri, 1999 Marmara ve Düzce depremlerinin etkileri ve dönemin siyasetleri arasında yaşanan gerginlikler deri sanayini olumsuz yönde etkiledi (İstanbul Sanayi Odası, 2015). Ayrıca bu yıllarda tabii deri mamulleri yerine suni deri mamullerinin daha uygun fiyatlarla yerli ve yabancı pazarlara daha fazla sürülmesi, deri sanayisinin içinde bulunduğu sorunları daha da derinleştirmiştir. Bu zorlu koşullardan bazı deri sanayi kuruluşları başarıyla çıkarken, çok sayıda deri kuruluşu (yetkili kuruluşlarca hayvancılığa ve deri sektörüne gerekli önemin verilmemesi, dericiliğin kârlı bir iş olmaktan çıkması gibi nedenlerle) kapanmış ya da ortaklıklar kurmak yoluyla ayakta kalmayı başarmıştır. Bu dönemde Türkiye, küresel pazarda İtalya, Çin, Vietnam ve Hindistan gibi ülkelerle rekabet ederek yerini korumaya çalışmıştır. Bütün olumsuzluklarına rağmen 2000'li yıllarda deri üretim sektörü, küresel pazarlarda daha uygun fiyatlara daha kaliteli ürünler sunmayı başarsa da hedeflenen üretim ve ihracat rakamlarını tutturamamıştır (Yusubov, 2007).

Türkiye'de deri sanayisinin kuruluş ve işleyişinde etkili olan faktörleri pazar, ulaşım, sermaye, iş gücü, ham madde, su kaynakları, enerji, devlet politikaları, kişisel kararlar ve şehirleşme olarak sıralamak mümkündür. Bu faktörlerden en önemlisinin pazar faktörü olduğunu belirtmek gerekir. Yıllar içerisinde Türkiye'de pazar şartlarının (Avrupa pazarlarına yakınlık, Türkiye'nin Avrupa Gümrük Birliği'ne girmesi, ulaşım alt yapısının güçlenmesi) iyileşmesinin de etkisiyle deri kuruluşlarının büyük bölümü kuruluş yeri olarak Marmara ve Ege bölgelerini tercih etmişlerdir.

Günümüzde Türk Deri Sanayisi, büyük çoğunluğu orta ve küçük ölçekli işletmelerden oluşmakta; yerel pazar ihtiyacını karşılama yanında küresel ölçekte de üretim yapan bir yapıdadır (TÜİK, 2020). Başlıca ihracat pazarlarını Avrupa ülkeleri (İtalya, Almanya, Fransa, Ukrayna) ve Rusya başta olmak üzere Ortadoğu (Irak ve Suudi Arabistan), Kuzey Afrika (Fas, Cezayir ve Tunus) ve Uzakdoğu (Japonya, Güney Kore ve Hong Kong) ülkeleri oluşturmaktadır (T.C Ticaret Bakanlığı, 2019). Türk Deri Sanayi küresel pazarlara geniş bir yelpazede (deri konfeksiyon ürünleri, ayakkabı, deri eşya ve post ve kürk) ihracat yapmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2020) ve yarattığı yaklaşık 1.5 milyar dolarlık katma değerle Türkiye ekonomisinin önemli sektörleri arasındadır (TÜİK, 2020).

4. DERİ SANAYİNİN MEKÂNSAL DAĞILIŞI VE BAŞLICA ÖZELLİKLERİ

Türkiye'de faaliyet gösteren deri kuruluşlarının coğrafi dağılımları incelendiğinde bu kuruluşlarının büyük bölümünün güçlü ulaşım altyapısı ve geniş pazar olanaklarına sahip Marmara ve Ege bölgelerinde, az sayıdaki tesislerin ise ulaşım alt yapısı ve pazar olanakları daha zayıf olan İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde faaliyetlerini sürdürdükleri görülmüştür. Türkiye'de deri sanayinin bugünkü coğrafi dağılım düzenini kazanmasında şehirleşme, pazar, ulaşım, sermaye, iş gücü, hammadde, enerji, su kaynakları, devlet teşvikleri ve kişisel kararlar gibi faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerden bazılarının zaman içerisinde etkisinin artmasına ya da azalmasına bağlı olarak deri sanayinin coğrafi dağılım düzeninde değişiklikler meydana gelmiştir.

Türkiye'de deri sanayinin dağılımında etkili olan faktörlerin en önemlilerinden birini şehirleşme oluşturmaktadır. Türkiye'de dericilik faaliyetlerinin bir sanayi kolu olarak gelişme gösterdiği 1960 yıllarda deri kuruluşlarının neredeyse tamamı şehir merkezlerinin yakınındaki boş ve geniş arazilerde faaliyetlerini sürdürmekteydiler. Ancak 1980 sonrası Türkiye'de yaşanan hızlı şehirleşme süreci, diğer sanayi kollarında olduğu gibi, şehir merkezlerinin yakınındaki boş alanların kısa sürede yoğun şekilde şehirselleştirmeye dönüşmesine neden oldu. Bu durum şehir merkezlerinde sıkışık kalan deri kuruluşları için; a) şehir içi arazilerin pahalılaşması, b) kira ve konut bedellerinin artması ve c) deri kuruluşlarının şehir içerisinde yarattığı çevresel kirlilikler ve trafik yoğunluğu gibi çeşitli sorunlar yarattı. Bu sorunların çözümü için, yerel yöneticiler diğer sanayi kollarında olduğu gibi deri sanayi kuruluşlarının da şehir dışına çıkarılmasına karar verdiler (Koç, Şenel & Kaya 2018; Yulu & Doldur, 2018; Yulu & Doldur, 2019). Ancak deri sanayi kuruluşlarının çevreyi rahatsız edici atıklarının (kötü koku ve kirliliği gibi) fazlalığı nedeniyle bu kuruluşların şehir dışına çıkışlarına bazı zorunluluklar getirildi. Buna göre şehir merkezinden ayrılan işletmeler, şehirlerin dışında oluşturulacak deri organize sanayi bölgelerinde faaliyetlerini sürdürmek zorunda kalmışlardır. Böylece Türkiye'de şehirleşmenin baskısıyla oluşturulan ilk deri organize sanayi bölgesi, 1982'de İstanbul Tuzla'da (Orhanlı-Aydınlı mevkiinde) 92.000 m²'lik alan üzerinde kurulan İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi olmuştur (URL 2). Kurulduğu yıllarda İstanbul'un oldukça uzağında yer alan İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi; 1) sanayi tesislerinin rahatlıkla genişleme imkânı bulabilecekleri ucuz, boş ve geniş

arazilerin varlığı, 2) ihracatı kolaylaştıran karayolu ağlarına (TEM otoyolu-2 km) yakınlığı, 3) Tuzla Limanı'na erişimin kolay olması ve 4) devlet teşvikleri gibi avantajlarla, İstanbul'un merkezi kesimlerindeki (Kazlıçeşme, Haliç, Beykoz gibi) pek çok deri sanayi kuruluşunu kendisine çekmiştir (DPT, 2010).

Türk deri sanayinin bugünkü dağılışı düzenini kazanmasında etkili olan gelişmelerden biri de 1980'lerin başında ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya gibi ülkelerin çevresel kaygılar, işçilik ve diğer üretim maliyetlerindeki artışlar sebebiyle deri üretim alanından çekilmeleri olmuştur. Bu durum küresel deri ticaretinde büyük bir boşluk yaratmış ve Türkiye bu boşluktan yararlanarak hızla ihracat odaklı bir politika izleyerek küresel pazarlara daha çok miktarlarda deri mamulleri ihraç etmeye başlamıştır. Bu dönemde İstanbul, İzmir, Gerede, Çorlu, Gönen, Çanakkale ve Manisa gibi Türkiye'nin farklı şehirlerinde yer alan sanayi sitelerinde üretim miktarlarında muazzam artışlar olmuştur (Koç, Şenel & Kaya 2018).

1990'lı yıllara gelindiğinde şehirleşmenin ülke genelinde yaygınlaşmasıyla daha önce İstanbul'da yaşanan sorunlar, Türkiye'nin diğer şehirlerindeki deri sanayi kuruluşları için de geçerli olmuş ve bu kuruluşların da şehirlerin dışında oluşturulan yeni deri organize sanayi bölgelerine taşınmalarına karar verilmiştir. Bu kararın alınmasında şehirleşmenin yarattığı baskılar yanında, Türkiye'nin küresel pazarda giderek önemli bir üretici haline gelmesinin de katkısı vardır. Deri sanayi kuruluşlarının güçlü üretim altyapılarına sahip deri organize sanayi bölgelerinde yer almaları ile üretim artışı sağlanarak Türkiye küresel pazarlarda daha iyi rekabet edebilmesi de hedeflenmiştir. Bu amaçlar doğrultusunda yeni oluşturulacak organize deri sanayi bölgeleri için ideal kuruluş yerleri olarak Marmara ve Ege bölgeleri (Avrupa pazarlarına yakınlığı ve ana karayolu güzergâhları ile limanlara erişimin kolay olması vb.) tercih edilmiştir. 1990'lı yıllar boyunca Türkiye'de 6 tane deri organize sanayi bölgesi; İzmir (1993), Isparta (1993), Uşak (1994), Balıkesir (1994), Tekirdağ (1997), ve Bolu (1997) faaliyete geçirilmiştir. Daha sonra deri sanayinin gelişmesine paralel olarak 2000'li yıllarda da yeni deri organize sanayi bölgeleri (Niğde (2006), Bursa (2008) ve Denizli (2012) oluşturulmuştur (URL 3). Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren deri organize sanayi bölgelerinin sayısı 10'a ulaşmıştır. Türkiye'de deri sanayi faaliyetleri, organize sanayi bölgeleri dışında küçük sanayi siteleri (7 adet) ve bağımsız kuruluşlar tarafından da sürdürülmektedir. 1990 ve 2000'li yıllar boyunca oluşturulan deri organize sanayi bölgeleri ve üretimle ilgili alınan kararlarla, deri sanayi hem

yapısal olarak hem de mekânsal olarak bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır.

Türkiye'de deri sanayisinin mekânsal dağılışı ve başlıca özellikleri, deri organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri ve bağımsız tesisler incelenerek ele alınmıştır.

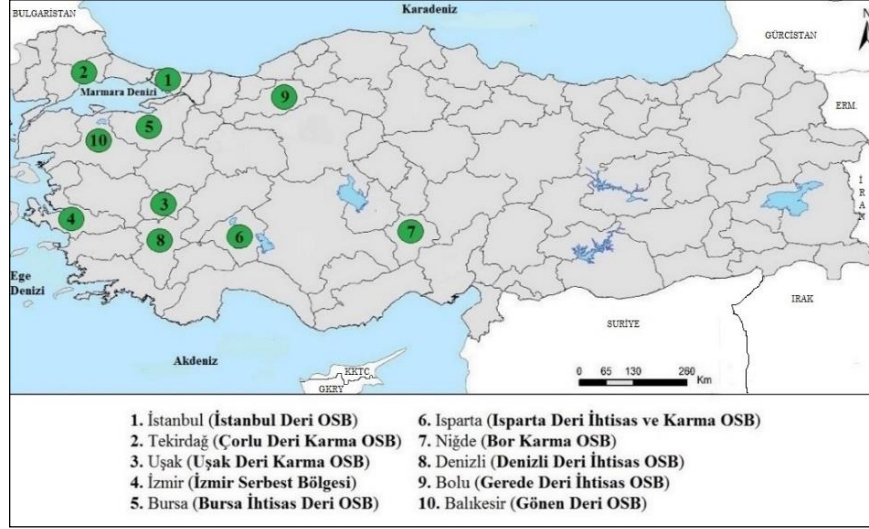
4.1. Deri Organize Sanayi Bölgelerinin Mekânsal Dağılışı ve Başlıca Özellikleri

Türkiye'de deri organize sanayi bölgeleri kuruluş yeri özellikleri açısından değerlendirildiğinde, bölgelerin bir kısmı kıyı kesimlerde (İstanbul, Çorlu, Bursa, Balıkesir ve Çanakkale) yer alırken, bir kısmının ise iç kesimlerde (Bolu, Uşak, Niğde, Denizli ve Isparta) bulunmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, Türkiye'de toplam 10 adet deri organize sanayi bölgesi faaliyet göstermektedir. Bunların Türkiye geneline dağılışlarına baktığımızda sahip olduğu 4 organize deri sanayi bölgesi ile Marmara Bölgesi (İstanbul, Tekirdağ, Bursa ve Balıkesir) ilk sırada yer alırken, onu 3 organize deri sanayi bölgesi ile Ege (İzmir, Uşak ve Denizli) ve birer organize deri sanayi bölgesi ile Akdeniz (Isparta), İç Anadolu (Niğde) ve Karadeniz (Bolu) bölgeleri izlemektedir (Şekil 1). Şekil 1'de de görüldüğü gibi Türkiye'de deri organize sanayi bölgeleri ağırlıklı olarak Marmara Bölgesi'nde yer almaktadırlar. Bu dağılışın oluşmasında Marmara Bölgesi'nin sahip olduğu; **a)** Avrupa pazarlarına yakınlık **b)** güçlü ulaşım ağı (kara, demir ve hava yolları yanında ihracat için elverişli limanları), **c)** gelişmiş sanayi alt yapısı, **d)** su kaynaklarının bolluğu ve **e)** büyük sermayedarların varlığı gibi etkenlerin rolü vardır.

Marmara Bölgesi'nin ardından deri organize sanayi bölgeleri en fazla Ege Bölgesi'nde yer almaktadırlar. Burada da; **a)** Avrupa pazarlarına yakınlık, **b)** güçlü ulaşım altyapısı sayesinde iç pazarlara erişimin kolay olması, **c)** bölgenin deri sanayisinde sahip olduğu tecrübe ve **d)** zengin iş adamlarının varlığı etkili olmuştur. Marmara ve Ege bölgeleri dışında Akdeniz Bölgesi'nde yer alan Isparta Deri Organize Sanayi Bölgesi; **a)** iç pazar potansiyelinin yüksekliği (Antalya, Mersin ve Adana gibi şehirleri ile) ve **b)** dış pazarlara ihracatta Mersin Limanı'nın kullanılabilmesi gibi avantajlarla deri sanayi kuruluşları için bir çekim merkezi olmuştur. Aynı şekilde İç Anadolu Bölgesi'nde Niğde'de yer alan deri organize sanayi bölgesi; **a)** iç pazar potansiyelinin yüksekliği (Ankara ve Konya gibi şehirler sayesinde), **b)** sanayi tesislerinin üzerinde rahatlıkla genişleyebilecekleri geniş arazilerin varlığı ve **c)** gerektiğinde İzmir ve Mersin limanları kullanılarak ithalat ve ihracat yapma olanakları ile sanayi kuruluşlarını kendisine çekmiştir. Karadeniz

Bölgesi'nde Bolu'da oluşturulan deri organize sanayi bölgesi ise; a) bölgenin sahip olduğu iklim ve bitki örtüsü koşullarının hayvancılığa uygun olması nedeniyle hammadde elde etmenin kolay olması, b) hayvancılık için uygun ve geniş yayla ve meraların

varlığı ve c) Marmara Bölgesine yakınlığı sayesinde bölgenin ulaşım alt yapısından (kara yolu ağı ve limanları) yararlanma olanaklarıyla deri sanayi tesisleri için çekici olmuştur (Kartal, 2021).

Şekil 1- Türkiye'de Deri Organize Sanayi Bölgelerinin Coğrafi Dağılışı, 2020.

Figure 1- Geographical Distribution of Leather Organized Industrial Zones in Turkey, 2020.

Fotoğraf 1- Bursa Deri Organize Sanayi Bölgesi (Kaynak: M. Kartal)

Photo 1- Bursa Leather Organized Industrial Zone (Source: M. Kartal)

Deri organize sanayi bölgeleri sahip oldukları elverişli konumları yanında sanayi tesislerine sundukları kredi imkânları, vergi indirimleri, kamu hizmetleri ve enerji indirimleri gibi pek çok avantaja da deri kuruluşlarını kendilerine çekmişlerdir.

Türkiye'de faaliyet gösteren deri organize sanayi bölgeleri çoğunlukla pazar ve ulaşım şartlarının gelişmiş olduğu, geniş, düz ve etrafı boş arazilerde kurulmuşlardır. Marmara ve Ege bölgelerindeki deri organize sanayi bölgeleri çoğunlukla dış pazarlara yönelik üretim yaparken, diğerleri ağırlıklı olarak iç pazar için üretim yapmaktadırlar (Fotoğraf 1). Deri organize sanayi bölgelerinde üretilen ürünlerin büyük bölümü dış pazarlara (İspanya, İtalya, Fransa, Romanya, Yunanistan, Bulgaristan, Bosna Hersek,

Rusya, Irak ve S. Arabistan) ihraç edilirken, daha az bölümü iç pazarlara (İzmir ve Ankara) verilmektedir. En fazla ihracat yapılan ülkeler Rusya, İtalya, İspanya, Almanya, Ukrayna, Romanya ve Yunanistan'dır. İhracat için ağırlıklı olarak karayolu tercih edilmesine rağmen, bazen de Tuzla, Halkalı ve Tekirdağ limanları yanında Sabiha Gökçen Havalimanı da kullanılmaktadır (Kartal, 2021).

Türkiye'deki deri organize sanayi bölgeleri sahip oldukları elverişli konumları (pazar ve ulaşım koşulları) yanında sundukları konforlu üretim olanaklarıyla da dikkat çekmektedirler. Üretim faaliyetleri genellikle iki ya da üç katlı geniş mekânlarda gerçekleştirilmekte ve ham derilerin yıkanması, kurutulması, depolanması için ek üniteler

bulunmaktadır. Ayrıca tüm organize sanayi bölgelerinde arıtma tesisleri, otopark, güvenlik hizmetleri, restoran, yeşil alanlar ve dinlenme tesisleri gibi üniteler de yer almaktadır. Deri organize sanayi bölgeleri sahip oldukları elverişli koşullar sayesinde kış aylarında (mamul derilere olan talebin artması nedeniyle) ve kurban bayramı sonrasında yerel pazarda oluşan ham deri fazlalığından kaynaklı iş yoğunluklarını (vardiyalar şeklinde çalışma sistemiyle) da çözebilme kapasitelerine sahiptirler.

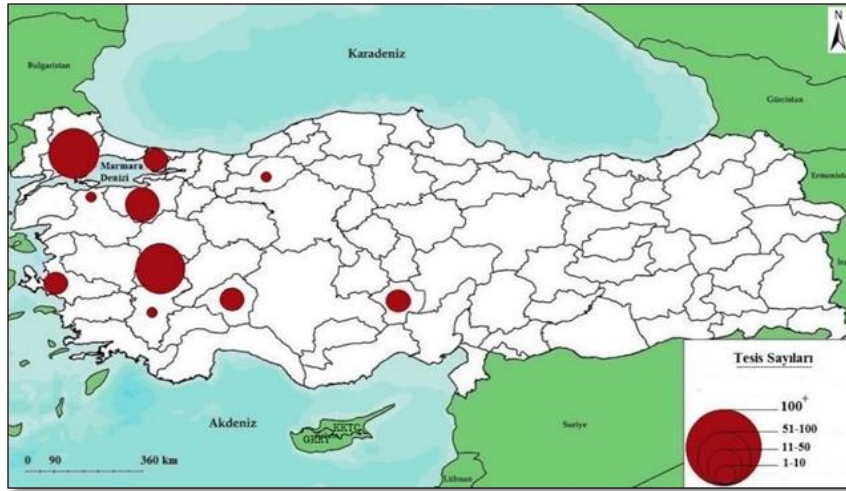
Organize sanayi bölgeleri şehir dışındaki konumları sayesinde, ham derilerin getirilmesi ve mamul maddelerin pazarlara ulaştırılması için kullanılan araçların bölgelere giriş-çıkışlarını da kolaylaştırmaktadırlar (Kartal, 2021).

Organize deri sanayi bölgelerinde 2020 yılı itibarıyla toplam 441 tesis faaliyet göstermektedir. Bu tesislerin büyük bölümü Marmara Bölgesi'nde (% 49)

yer alırken, onu Ege Bölgesi (% 38), Akdeniz (% 8), İç Anadolu (% 4) ve Karadeniz (% 1) bölgeleri izlemektedir. Marmara ve Ege bölgeleri tüm deri organize sanayi bölgelerindeki tesislerin %87'sine sahiptirler (Şekil 2).

Deri organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren deri kuruluşlarının büyük kısmı yeterli teknolojik altyapıya sahip, büyük ölçekli üretim yapan sanayi tesisleridir. Bu kuruluşlar Türkiye deri sanayi toplam üretiminin % 85'ini, küresel pazarlara yapılan ihracatın ise % 95'ini gerçekleştirmektedirler.

Deri organize sanayi bölgeleri, deri sanayi tesisleri yanında deri sanayi işgücünün de önemli bir kısmına sahiptirler. Türkiye'de toplam 89.326 deri sanayi çalışanın % 45'i deri organize sanayi bölgelerinde istihdam edilmektedir (Şekil 3) (TÜİK, 2020).

Şekil 2-Türkiye'de Deri Organize Sanayi Bölgelerindeki Tesis Sayıları, 2020

Figure 2- Number of Facilities in Leather Organized Industrial Zones in Turkey, 2020

Şekil 3- Türkiye'de Deri Organize Sanayi Bölgelerinde İstihdam Edilenler Sayısı, 2020.

Figure 3- Number of Employees in Leather Organized Industrial Zones in Turkey, 2020.

Deri organize sanayi bölgelerindeki işgücünün bölgelere dağılışına baktığımızda ise Marmara Bölgesi'nin % 63'lük payla birinci sırada yer almaktadır. Onu sırasıyla Ege (% 29), Akdeniz (% 5) İç Anadolu (% 2) ve Karadeniz (% 1) bölgeleri izlemektedir.

4.2. Küçük Sanayi Sitelerinin Mekânsal Dağılışı ve Başlıca Özellikleri

Türkiye'de deri sanayi faaliyetleri deri organize sanayi bölgeleri dışında çeşitli bölgelerde yer alan küçük sanayi sitelerinde de sürdürülmektedir. Türkiye'de faaliyette bulunan toplam 7 küçük deri sanayi sitesinin ülke geneline dağılışına baktığımızda, bunların da deri organize sanayi bölgeleri gibi büyük bölümünün Marmara (Çanakkale ve Balıkesir) ve Ege (Manisa ve Aydın) bölgelerinde yer aldıkları görülmektedir. Marmara ve Ege bölgeleri dışında Akdeniz (Hatay), İç Anadolu (Niğde) ve Karadeniz (Gerede) bölgelerinde de birer tane küçük sanayi sitesi bulunmaktadır (Şekil 4).

Küçük sanayi siteleri başlangıçta her ne kadar yerleşim alanlarının dışındaki bölgelerde faaliyetlerine başlamış olsalar da günümüzde tamamı yerleşim alanlarının içerisinde kalmışlardır. Bu durum küçük sanayi siteleri için pek çok sorunu (kiralardan yüksekliği, trafik yoğunluğu, çevre kirliliği vb.) da beraberinde getirmektedir. Çoğunlukla ham deri işleyen bu sanayi tesislerinin büyük kısmı 1980'lerden kalma üretim teknikleriyle faaliyetlerini sürdürmektedirler. Ayrıca küçük sanayi sitelerinde arıtma sistemi, restoran, kafe, otopark ve yeşil alanlar gibi donanımlar da bulunmamaktadır (Fotoğraf 2). Sermaye sıkıntısının yoğun şekilde yaşandığı bu bölgeler, altyapı yetersizliklerinden kaynaklı sorunlarıyla (zararlı atık sularını kanalizasyon veya yakındaki derelere vermek suretiyle) buldukları alanlarda çevresel kirliliklere neden olmaktadır (Kartal, 2021).

Türkiye'deki küçük deri sanayi sitelerini üretim, ihracat ve istihdam büyüklüklerine göre büyükten küçüğe doğru; *Gerede* (Bolu), *Gönen* (Balıkesir), *Kula* (Manisa), *Bor* (Niğde), *Antakya Küçük Sanayi Sitesi* (Hatay), *Karacasu* (Aydın) ve *Biga* (Çanakkale) şeklinde sıralayabiliriz. Küçük sanayi siteleri işledikleri ham derilerin büyük bölümünü Sivas, Malatya, Ankara ve Eskişehir'den sağlarken, ihtiyaç durumunda İtalya, Azerbaycan, Türkmenistan ve Özbekistan gibi ülkelerden de ithal etmektedirler. Ağırlıklı olarak yerel pazarlar için üretim yapan bu siteler, ürettikleri malların büyük kısmını (% 60'ı) İstanbul, Konya, Gaziantep, İzmir, Manisa, Adana ve Hatay gibi yerel pazarlara gönderirken, bir kısmını (% 40) da Türkmenistan,

Ukrayna, Polonya, Rusya ve Bulgaristan gibi yurtdışı pazarlara göndermektedirler. Küçük deri sanayi siteleri hammadde ve mamul maddelerin sevkiyatında ağırlıklı olarak karayolunu kullanmaktadırlar.

Küçük deri sanayi sitelerini sahip oldukları tesis sayılarına göre değerlendirdiğimizde *Gerede*'nin % 42 payla (80 tesis) en fazla tesise sahip sanayi sitesi olduğu görülmektedir. Onu sırasıyla *Gönen* % 28 (44 tesis), *Kula* % 15 (23 tesis) ve *Bor* % 8 (13 tesis) izlemektedir (Şekil 5).

Fotoğraf 2- *Gerede Küçük Sanayi Sitesinden Bir Görünüm.* (Kaynak: M. Kartal)

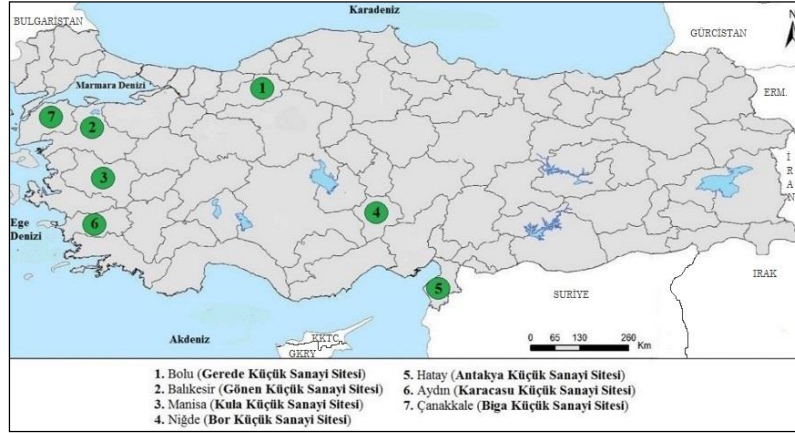
Photo 2- *A view from Gerede Small Industrial Site.* (Source: M. Kartal)

Küçük deri sanayi siteleri yarattıkları iş olanaklarıyla aynı zamanda istihdama da katkı sağlamaktadırlar. Toplam deri sanayi çalışanının % 5'i bu bölgelerde istihdam edilmektedir (TÜİK, 2020). Küçük deri sanayi sitelerindeki iş gücünün büyük kısmı (tesis sayısının da çoğuna sahip olan) *Gerede Küçük Deri Sanayi Sitesi*'nde (% 53) istihdam edilmektedir. İstihdam açısından *Gerede*'yi, *Gönen* (% 29) ve *Kula* (% 7) izlemektedir (Şekil 6).

Küçük deri sanayi sitelerinde faaliyet gösteren sanayi kuruluşlarının yaşadıkları sorunların başında sermaye yetersizlikleri gelmektedir. Bu durum işletmelerin buldukları yerden ayrılarak deri organize sanayi bölgelerine taşınmalarını engellemektedir. Küçük sanayi sitelerinin karşı karşıya oldukları ve kendi olanaklarıyla çözemedikleri önemli sorunlarından biri de atık su arıtma sistemlerinin olmamasıdır. Arıtma sistemleri olmadığı

için tabakhanelerden çıkan ve zararlı kimyasallar içeren sular arıtılmadan yakındaki derelere verilmektedir. Sanayi sitelerinin içinde buldukları sorunların çözümü için düşük faizli kredilerle

desteklenmeleri, hem deri sanayinin gelişimi hem de doğal çevrenin korunması açısından son derece önemlidir.

Şekil 4-Türkiye’de Küçük Deri Sanayi Sitelerinin Coğrafi Dağılışı, 2020.

Figure 4- Geographical Distribution of Small Leather Industry Sites in Turkey, 2020.

Şekil 5- Türkiye’de Küçük Sanayi Sitelerindeki Tesis Sayıları, 2020.

Figure 5- Number of Facilities in Small Industrial Sites in Turkey

Şekil 6- Türkiye’de Küçük Deri Sanayi Sitelerinde İstihdam Edilenler Sayısı, 2020

Figure 6- Number of Employees in Small Leather Industry Sites in Turkey, 2020

4.3. Bağımsız Küçük İşletmelerin Mekânsal Dağılışı ve Başlıca Özellikleri

Türkiye’de deri sanayi faaliyetleri organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri dışında, çeşitli illerde faaliyet gösteren küçük bağımsız kuruluşlar tarafından da sürdürmektedirler. Bu işletmelerin Gaziantep (3 tesis), Elazığ (1 tesis) ve Nevşehir’de (1 tesis) faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir (Şekil 7).

Üretim hacmi ve pazarlama olanakları açısından oldukça düşük kapasitede olan bu işletmeler, çoğunlukla yerel pazarlara yönelik üretim yapmaktadırlar. İhtiyaç duydukları ham derileri, Erzurum, Kars, Sivas, Malatya Şanlıurfa, Kilis, Diyarbakır ve Mardin gibi hayvancılığın gelişmiş olduğu illerden tedarik etmektedirler. Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde Irak, Suriye, İran ve

Azerbaycan’dan da karayolu ile ham deri tedarik etmektedirler.

Bağımsız işletmeler çoğunlukla yerel pazarlar için üretim yaptıklarından üretim hacimleriyle bağlantılı olarak yarattıkları istihdam olanakları da sınırlıdır. Nitekim bu işletmelerden Gaziantep’teki tesislerde toplam 16 kişi istihdam edilirken, Elazığ’da 6 kişi ve Nevşehir’de de 5 kişi istihdam edilmektedir (Şekil 8). Çalışanların tamamını erkek işçiler oluşturmaktadır.

Bağımsız olarak faaliyet gösteren işletmelerin tamamı faaliyetlerini kendilerine ait binalarda sürdürmektedirler. Her tesisin kendine ait depolama, tabaklama, kurutma, dikim ve kesim gibi üniteleri bulunmaktadır (Fotoğraf 3). Tesislerin arıtma sistemleri bulunmadığından tabaklama işlemleri sonrası ortaya çıkan kimyasal içerikli sıvı atıklar kanalizasyon sistemine verilmektedir.

Şekil 7- Deri Sektöründe Faaliyet Gösteren Bağımsız İşletmelerin Mekânsal Dağılışı, 2020.
Figure 7- Spatial Distribution of Independent Businesses Operating in the Leather Industry, 2020.

Şekil 8- Bağımsız İşletmelerde İstihdam Edilenler Sayısı, 2020.
Figure 8- Number of Employed in Independent Businesses, 2020.

Bağımsız işletmeler ürettikleri derileri ise Ankara, Konya, Malatya, Adana, Kayseri, Kilis, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Adıyaman gibi pazarlara sevk edilmektedirler. Üretilen mamul maddeler pazar bölgelerine üstü kapalı kargo araçlarıyla ve ağırlıklı olarak karayolu kullanılarak ulaştırılmaktadır. Bazen de havayolu tercih edilmektedir (Kartal, 2021).

Fotoğraf 3- Gaziantep'te Faaliyet Gösteren Bağımsız İşletmelerden Biri (Kaynak: M. Kartal)

Photo 3- One of the Independent Businesses Operating in Gaziantep. (Source: M. Kartal)

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye'de dericilik faaliyetleri her ne kadar 1980'ler sonrasında önemli gelişmeler kaydeden bir sektör olsa da, bu faaliyetlerin kökeni geleneksel bir zanaat kolu olarak Selçuklulara kadar dayanmaktadır. Selçuklulardan sonra Osmanlı Döneminde de dericilik faaliyetleri hem ordunun hem de halkın ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirilmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise dericilik faaliyetleri Osmanlıdan devralınan yıkık dökük deri kuruluşlarıyla sürdürülmüştü. Başlangıçta ağırlıklı olarak İstanbul'da (Kazlıçeşme, Haliç ve Beykoz) yürütülen faaliyetler, 1950 sonrasında üretim teknolojisindeki yeniliklerle İzmir, Gaziantep, Eskişehir, Antakya, Balıkesir, Bursa, Bolu ve Denizli gibi şehirlerde de yoğunlaşmıştır. 1960'lara kadar basit tekniklerle sürdürülen dericilik faaliyetleri 1960 sonrasında uygulamaya konulan beş yıllık kalkınma planları kapsamına alınarak bir sanayi kolu olarak geliştirilmiştir. 1980'e kadar daha çok iç pazara yönelik yapılan üretim, 1980 sonrasında dış pazarlara yönelik olarak da sürdürülmüştür.

1990'lı yıllara gelindiğinde şehirleşmenin yaygınlaşmasıyla Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde dağınık halde faaliyet gösteren deri sanayi kuruluşları, şehir içinde sıkışıp kalmanın çeşitli sorunlarını yaşamaya başlamışlardır. Bu sorunların çözümü için yerel yöneticiler, sanayi tesislerinin şehirlerin dışında oluşturulacak deri organize sanayi bölgelerine taşınmalarına karar vermişlerdir. Bu amaçla ilk olarak

İstanbul'daki deri sanayi kuruluşlarının şehir dışında (Tuzla) oluşturulan deri organize sanayi bölgesine taşınması sağlanmıştır. Ardından diğer şehirlerdeki deri sanayi kuruluşları da yeni oluşturulan organize sanayi bölgelerine taşınmıştır. Böylece deri sanayi kuruluşları 1990'lı ve 2000'li yıllar boyunca şehir merkezlerinden yeni oluşturulan deri organize sanayi bölgelerine taşınmışlardır. Bu gelişmelerle bir yandan deri sanayinin mekânsal dağılışı değiştirilirken, diğer yandan da güçlü üretim altyapılarına sahip organize sanayi bölgelerinde üretim yapmanın sağladığı avantajlarla deri sanayi yapısal olarak bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır.

Günümüzde Türkiye'de deri sanayi faaliyetlerinin coğrafi dağılışı incelendiğinde; bu faaliyetlerin büyük bölümünün güçlü ulaşım altyapısı ve geniş pazar olanaklarına sahip Marmara ve Ege bölgelerinde, daha az kısmının ise ulaşım alt yapısı ve pazar olanakları açısından daha zayıf olan İç Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz bölgelerinde yer aldıkları görülmektedir. Türkiye'de deri sanayinin bugünkü coğrafi dağılışı düzenini kazanmasında şehirleşme, pazar, ulaşım, sermaye, iş gücü, hammadde, enerji, su kaynakları, devlet teşvikleri ve kişisel kararlar gibi faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerden bazılarının zaman içerisinde etkisinin artmasına ya da azalmasına bağlı olarak deri sanayinin coğrafi dağılışı düzeninde değişiklikler meydana gelmiştir. Türkiye'de deri sanayi faaliyetleri deri organize sanayi bölgelerinde, küçük sanayi sitelerinde ve bağımsız olarak faaliyet gösteren tesislerle yürütülmektedir.

Türkiye'de deri sanayi gösterdiği gelişmelere rağmen hâlâ bazı sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunlar en yoğun şekilde küçük sanayi sitelerinde yaşanmaktadır. Buradaki işletmeler genellikle küçük ölçekli işletmelerdir ve ciddi şekilde sermaye yetersizliklerinden kaynaklı sorunlarla faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu sorunların en önemlilerini üretim teknolojilerini yenileyememek ve arıtma sistemlerinin olmayışı oluşturmaktadır. Sorunların çözümü için tesislerin ihtiyaç duydukları sermaye desteğinin düşük faizli kredilerle sağlanması, hem deri sanayi üretimini arttıracak hem de çevrenin korunmasına katkı sağlayacaktır. Küçük sanayi sitelerinde yaşanan sorunlar çeşitli illerde bağımsız olarak faaliyet gösteren küçük işletmeler için de geçerlidir. Bu işletmelerin de uygun kredi destekleriyle, deri organize sanayi bölgeleri ya da küçük sanayi sitelerine taşınmalarının sağlanması, hem deri sanayinin gelişimi hem de çevre sorunlarının yaşanmaması açısından oldukça önemlidir.

Türkiye'de deri sanayinin önemli sorunlarından biri de potansiyelinin yüksekliğine rağmen, Türkiye'nin küresel pazarda yeterince rekabet

edememesidir. Bunun en önemli nedenini deri sanayi alanında yeterince AR-GE yatırımlarının yapılmaması oluşturmaktadır. Günümüzde Türk Deri Sanayi bünyesinde sadece bir tane AR-GE merkezi (İstanbul Deri İhtisas Sanayi Bölgesi'nde) faaliyet göstermektedir. Bu merkez de kaynak yetersizliği nedeniyle beklentileri karşılamaktan uzaktır. Oysa en azından her deri organize sanayi bölgesinde, mali açıdan ciddi şekilde desteklenen AR-GE merkezlerinin oluşturulması, deri sanayinin rekabet gücünün artmasını sağlayacaktır. Ayrıca genç modacılar ve yetenekli gençlere fırsatlar sunularak, oluşturulacak marka değeri yüksek ürünlerle küresel pazarda daha iyi bir yer edinilebilir.

Türkiye'nin küresel pazarda uzun yıllar varlığını sürdürebilmesi için alınacak tedbirlerden

birisi de 1990'lardan beri gerileyen hayvancılık sektörünün desteklenmesi olmalıdır. Bu sayede deri kuruluşlarının ihtiyaç duyduğu kaliteli ham derilerin daha ucuza üretilmesiyle Türkiye'nin küresel pazarda rekabet gücü daha da artacaktır.

Sonuç olarak, Türk Deri Sanayii, yarattığı yaklaşık 1.5 milyar dolarlık katma değer ve 89.326 kişiye sağladığı istihdamla Türkiye ekonomisinin önemli sektörleri arasındadır. Türkiye aynı zamanda sahip olduğu deneyim ve üretim miktarıyla küresel pazarın önemli aktörlerinden biridir. Sahip olduğu deneyimi teknolojik gelişmelerle desteklemeyi sürdürmesi halinde Türkiye, gelecekte küresel deri ticaretine yön veren ülkelerden biri olma potansiyeline de sahiptir.

REFERANSLAR

- Akengin, H. (1994). Samsun'da Sanayi Faaliyetlerinin Dağılışı, Gelişme Alanları ve Başlıca Sorunları, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9.
- Ateş, D. (2008). *Industrial Revolution: Impetus Behind the Globalization Process*, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F., Yönetim ve Ekonomi, 15 (2), 31-48.
- Corradini, P., Gallo, S. & Gesualdi, F. (2016). *A Tough Story of Leather*, Santa Croce, Italy
- DPT, (1991). *Deri ve Deri Mamulleri Sanayii*, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı ÖİK Raporu, Ankara.
- DPT, (2000). *Deri ve Deri Mamulleri Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- DPT, (2010). *Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri Politikaları ve Uygulamaları*, Ankara.
- Doğanay, H. (2011). *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*, Pegem Akademi, Ankara.
- Doğan, M. (2013). Geçmişten Günümüze İstanbul'da Sanayileşme Süreci ve Son 10 Yıllık Gelişimi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (27), 511-550.
- Doldur, H. (1993). *Bomonti Sanayi Bölgesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güler, M. (1995). Türk Dericilik Sanayi ve Beykoz Fabrikası, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (3), 71-75.
- International Labour Organisation, (1992). *Employment and working Contidions and Competitiveness in the Leather and Footwear Industry*, Report II, Geneva.
- İstanbul Deri Organize Sanayi Bölgesi*, (2020). Kurumsal, <http://www.ideriosb.org.tr>, adresinden alındı.
- İstanbul Sanayi Odası, (2015). *Deri ve Deri Ürünleri İmalat Sanayi*, İstanbul.
- Kahraman, M. (2019). Çorlu Deri Sanayisinin Gelişimi ve Çorlu Şehrine Olan Etkileri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 64.
- Kartal, M. (2021). *Türkiye'de Tabii Deri Sanayisinin Coğrafi Dağılışı*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koç, E., Şenel, M., C., & Kaya, K. (2018). Dünya'da ve Türkiye'de Sanayileşme I- Strateji ve Temel Sanayileşme Sorunları. *Mühendis ve Makine* 59, 1-26.
- Koizhaiganova, M., Koyuncu, A., & Coşkun, S. (2015). *Geçmişten Günümüze Dericilik Faaliyetleri*, Pamukkale Üniversitesi Bilimsel Araştırma Komisyonu Birimi, *Turkish Studies*, (10), 603-618.
- Leonard, H., J. (1988). *Pollution and The Struggle For The World Product: Multinational Corporations, Environment and International Comparative Advantage*, Cambridge University Press, Cambridge, UK.

- Liberty Leather Goods, (2020). *The Incredible History of Leather*, <https://www.libertyleathergoods.com/history-of-leather/>, adresinden alındı.
- Mater, B., Gönençgil, B. (1995). Biga’da Dericiliğin Çevresel Yükü ve Çözüm Önerileri, *Türk Coğrafya Dergisi*, 30, 7-11
- Morgan, D. (1983). *Strategic Materials In The World*, Bureau Of Mines, U.S.A.
- Özdemir, M. (2007). Türk Kültüründe Dericilik Sanatı, *Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi*, (20), 66-82.
- Özgüç, N. (1986). Türkiye’de Sanayi Faaliyetlerinin Gelişmesi, Yapısı ve Dağılışı, İ.Ü, Edebiyat Fakültesi *Coğrafya Bölümü Dergisi*, (2), 34-70.
- Riello, G. (2002). *The Boot And Shoe Trades in London And Paris In The Long Eighteenth Century*, University College London PhD Thesis In History, England.
- Sanayi Gazetesi, (2020). *Kuruluş Yıllarına Göre OSB’ler*, <http://portal.sanayigazetesi.com.tr/osbler/KurulusYili.htm>, adresinden alındı.
- Schnitzer, J. G. (1935). *Leather World Production And International Trade*, Trade Promosion Series.157, Washington, USA.
- Semiz, Y., Toplu G. (2019). Cumhuriyet Dönemi’nde Devlet Tarafından Kurulan İlk Sanayi Kuruluşu Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası, *Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi, SUTAD 45*: 29-59.
- Südaş, İ. & Mutluer, M. (2013). Beşeri ve Ekonomik Özellikleri Açısından İzmir, *Profesör Doktor Asaf Koçman’a Armağan*, Ed. Öner Ertuğ, Ege Üniversitesi Yayını, Yayın No.180.
- Şahin, A., Şahin, M. & Gürbüz M. (2016). Kahramanmaraş Organize Sanayi Bölgesi’nin Çevresindeki Yerleşmelere Etkileri, *Türk Coğrafya Dergisi*, (66), 71-81.
- Tatenhove, J. V. (2000). *Political Modernisation and the Environment: The Renewal of Environmental Policy Arrangements*, Netherlands.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı, (2016). *Deri ve Deri Mamulleri Sektörü*, İhracat Genel Müdürlüğü Tekstil ve Konfeksiyon Ürünleri Daire Başkanlığı, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, (2019). *Deri ve Deri Mamulleri Sanayi Raporu*, Ankara.
- T.C. Ticaret Bakanlığı, (2020). *Deri Ve Deri Mamulleri Sektör Raporu*, Ankara.
- TİM, 2020. *İhracat Rakamları*, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, adresinden alındı.
- TÜİK, (2020). *Yıllık Sanayi Ürün İstatistikleri*, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=sanayi-114&dil=1>, adresinden alındı.
- Tümertekin, E., Özgüç, N. (2016). *Ekonomik Coğrafya-Küreselleşme ve Kalkınma*. Çantay Kitabevi, İstanbul.
- Tümertekin, E. (1957). Türkiye Sanayiinin Bünyesi ve Dağılışı, *Türk Coğrafya Dergisi*, (17).
- Tümertekin, E. (1958). Sanayiinin Kuruluş Yeri, *İkinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No. 79, 33-48.
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, (2020). *İhracat Rakamları*, <https://tim.org.tr/tr/ihracat-rakamlari>, adresinden alındı.
- UNIDO, (2006). *Annual Report 2005*: Industrial Development Board, Thirty-First Session, Vienna.
- URL 1. <https://www.libertyleathergoods.com/>
- URL 2. <http://www.ideriosb.org.tr>
- URL 3. <http://portal.sanayigazetesi.com.tr>
- Yücel, T. (2015). *Cumhuriyet Türkiye’si’nin Sanayileşme Öyküsü*, İŞKUR Matbaacılık Kağ. San. Ve Tic. Ltd. Şti. Ankara.
- Yulu, A., Doldur, H. (2018). Türkiye’de otomotiv sanayisinin mekânsal dağılışı. *International Journal of Geography and Geography Education*, 38, 218-233.
- Yulu, A., Doldur, H. (2019). Türkiye’de otomotiv sanayisinin kuruluş ve işleyişinde etkili olan faktörler. *Türk Coğrafya Dergisi* 73, 17-28.
- Yusubov, A. (2015). *Türk Dış Ticaretinde Deri Sektörünün Yeri ve Rus Deri Sektörü ile Karşılaştırmalı Analizi*. Yayınlanmamış doktora tezi, Ege Üniversitesi, İzmir.